

נסתפק רבא האם מיתה עצמה עושה בגרות ומפקעת החיוב לאב או אינה עושה בגרות וחיוב. ועלה ב'תיקו'.

א. לפי הצד שיש בגר בקבר — לדברי ר"י (עפ"י הגמרא להלן מ:). אין אדם מוריש קנס הלכך אין חייב לשלם ליורשה אלא בושת ופגם אבל קנס פטור. ולדברי ר"י הלבן יכול להוריש קנס וחיוב לשלם הקנס ליורשה, כגון אביה. (וכן יש אומרים בדעת הרמב"ם — ע' זכר יצחק ח"ב כט, מנחת שלמה ח"א פה, ועוד).

ב. הרמב"ם (נערה א, טו) פסק כאביי שבא עליה ומתה פטור. ודוקא קנס, אבל בושת ופגם חייב. ג. יש לומר שדין זה נאמר רק כשהקנס מגיע לאב, אבל בכגון יתומה שקנסה לעצמה, אף אם מתה חייב. (עפ"י חדושי הגר"ח הלוי — נערה א, טו).

ב. בא עליה ונתארסה — אביי אמר לרבא שחיוב קנס לאביה, מפני שאינה יוצאת מרשות האב באירוסין. אבל בא עליה ונישאת או בגרה — קנסה לעצמה, שהרי יצאה מרשות אביה. ודוקא כשלא עמדו בדין קודם שנישאת או בגרה, אבל עמדה בדין ותבעה ואח"כ בגרה או נישאת — הרי הן של אב. (רי"ף רמב"ם ורא"ש, עפ"י משנה מא:).

דף לט

דין שלש נשים משמשות במוך, ואפשרות עיבור ולידה בקטנה ונערה — נתבאר ביבמות יב.

סח. א. מה בין אונס למפתה ומה המשותף בשניהם?

ב. באלו מקרים אין האונס רשאי לקיים את אנוסתו עמו אלא חייב לגרשה?

ג. אנוסה שנישאת לאונס — האם יש לה כתובה אם גירשה או מת?

א. המפתה נותן שלשה דברים; בושת פגם וקנס (כפי שדרשו מן המקראות — להלן מ:). מוסיף עליו האונס שנותן את הצער, [אבל מפותה אין לה צער כל כך. רבה בר אבוה]. רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון: האונס אינו משלם את הצער מפני שסופה להצטרף תחת בעלה. (משמע מהמשנה להלן (רפ"ד וברש"י) שדמי הצער שייכים לאב. ואולם יש גירסה בדברי הראב"ד (בהשגות — הל' נערה בתולה ב, ג) שהצער שלה כבשאר חבלות. (ע"ש בכסף משנה). האונס נותן מיד, והמפתה אינו נותן את הקנס אלא לכשלא יכנוס. ואולם בושת ופגם נותן גם המפתה מיד, בין יכנוס בין לא יכנוס.

האונס חייב לשאתה, אפילו היא חוגרת, סומא או מוכה שחין. משא"כ המפתה.

א. חיוב נישואין למאנס, כתב הרדב"ז (ח"א יט; ומובא בפתחי תשובה), אינו בגדר קנס אלא מצות עשה. ולפי זה אין הודאה פוטרת, ואף בזמן הזה מצווה לשאתה לאשה. וכמו שכתב בספר החינוך (תקנו. וכן משמע בשו"ת מהרי"ק סוס"י קכט). וכן נקטו כמה פוסקים, כהרדב"ז. (ע' תשב"ץ ח"ב יא רעג; מהרש"ל בסוף הפרק; שו"ת אחיעזר ח"ג פב; אפיקי ים ח"ב מב, ב).

ב. משמע מלשונות הגמרא שאם אין האשה מתנגדת ולא אכפת לה אם ישאנה אם לאו, מחויב לישאנה, שאין המצוה רק בשבילה אלא הוא מצד עצמו מחויב בדבר, [אלא שביכלתה לעכב כשאומרת איני רוצה]. ולפי זה מובן פסקו של הרדב"ז (ח"א סח) שאם אסר הנאתה עליו — אין חל הנדר. ואולם בתוס' (במכות טז.) מבואר שהנדר חל. (עפ"י אבני נזר יו"ד רצד. ובלשון הרשב"א (בתשובה יח) נראה שהמצוה אינה אלא משום הנאתה, ולפי"ז לכאורה לא חל הנדר).

ג. דעת המנחת-חינוך (סא, ב; תקנה, יב) שמצות 'ולו תהיה לאשה' מתקיימת רק כשנושאה, אבל

קידשה וגירשה — לא קיים המצוה, והמפתה חייב קנס. וההפלאה (מ) נוקט שבקדושין מקיים המצוה. (וע"ע אפיקי ים ח"ב מב,ה).
ד. אף על פי שהמפתה אינו חייב לשאתה בכל אופן, מצוה עליו לישאנה. ואף בבגרת. (עתוס' ורא"ש יבמות כד: וע' אגרות משה אה"ע ח"א קא).

האונס והמפתה שניהם משלמים חמישים שקל כסף. (לרבי עקיבא דורשים גזרה שוה אשר לא ארשה, ולרבי יוסי הגלילי מכסף ישקל כמהר הבתולת).
אחד האונס ואחד המפתה, בין היא ובין אביה יכולים לעכב. (במפתה נאמר אם מאן ימאן אביה... ובאונס: ולו תהיה לאשה — מדעתה. וכן אביה יכול למאן — אם מסברא, שלא יהא חוטא נשכר (אביי) אם מקל-וחומר ממפותה. רבא).

א. אעפ"י שהיא ממאנת, יכול אביה להשיאה בעודה נערה בעל כרחיה למי שיחפוץ, וגם למפתה עצמו, אלא שבאופן זה חייב המפתה ליתן הקנס גם אם הוא רוצה לישאנה. (תוס'. וע' חזו"א מט,ז).

וכן הדין להפך, אם האב מיאן ואחר כך מת האב או שבגרה ונישאה לו מדעתו — חייב המפתה ליתן קנס (הפלאה).

ב. אמר האב בבית דין רוצה אני ונפטר המפתה מקנס, שוב אין האב יכול לחזור ולומר איני רוצה ולחייב את זה בקנס. (עפ"י רמב"ן קדושין מו. ובקובץ שעורים למד מזה שהוא הדין להפך, אם בשעת העמדה בדין מיאן האב ונתחייב המפתה קנס, גם אם אח"כ נתרצה האב ונשאה אינו נפטר, שכבר נתחייב. ולכאורה אינו מוכרח בסברא, כי י"ל שלא נתחייב בשעת העמדה בדין אלא לכשלא יכנס, כי זהו מהות חיוב הקנס במפתה, אם אינו כונס).

ב. נמצא בה דבר ערוה או שאינה ראויה לבוא בישראל — אינו רשאי לקיימה. [ואין אומרים יבוא עשה וידחה לא-תעשה, שהרי אם אומרת איני רוצה אין כאן 'עשה'].

עבר המפתה ונשא אשה האסורה לו, באופן שקידושין תופשין — נפטר מן הקנס, כי מכל מקום נשאה. (עפ"י משנה למלך — נערה א,ג; מנחת חינוך סא,ב).

ג. אנוסה שנישאת לאנס ויצאה ממנו — אין לה עליו כלום. וכן אם מת — יצא כסף קנסה בכתובתה, כי מה טעם תקנו חכמים כתובה, כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, וזה הרי אין יכול להוציאה. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: יש לה כתובה מנה, שהרי גם זה יכול לצערה עד שתרצה היא לצאת.

א. התוס' תמהו שמשמע מסתימת הדברים שבכל ענין אין לה כתובה, אפילו בא עליה שלא כדרכה, והרי לזו יש כתובה מדין תורה, שבתולה היא. ובתוס' רא"ש פירש שבכל אופן אין לה כתובה דאורייתא, כי כסף קנסה בא במקום כתובתה, ואף רבי יוסי מודה שמדאורייתא אין לה כתובה.

ב. מפותה שנישאה ולא שילם קנס — חייב ליתן לה כתובה כשאר הבתולות (רמב"ם — נערה א,ג. ומשמע שגזרת הכתוב היא ליתן לה כתובה כבתולה, ויש דעות שאין לה אלא מנה. ע' משנה למלך שם; פני יהושע).

דף מ

ט. א. המפתה נערה יתומה או נערה שנתארסה ונתגרשה — מה דינו?
ב. תשלומי בושת ופגם — כיצד?

גוררת עבירה. וזהו כפילות הלשון מהר ימהרנה — שתי עבירות אחרות, וזה יהיה במהירות (כנרמז במילה 'מהר' — חסר ו').

ומה תקנתו? הלא היא אם מאן — האדם הזה לחטוא שנית, כי ישים מצחו נחושה לעומת יצרו. אז, בשכר זאת שבא ליטרה ולכבוש את יצרו, גם ימאן אביה — הוא יתברך, לתתה לו — כי גם הוא יתב' יעביר טומאת החטא ההוא מן העולם, כי 'מעביר ראשון ראשון', ויעזרנה לבלתי תחטא עוד. ולא זו בלבד, אף לא יחשבנה בשובה מחטאה גרועה מיתר הנפשות שלא חטאו מעולם, כי אם כסף וחשק יהיה לו יתב' ישקל בד בבד, כמהר שנותן הוא יתב' לבלתלות — הם הנפשות שלא טעמו טעם חטא. כן ישיב לה הוא יתב' בשובה מהראשון. (תורת משה' — משפטים)

דף לט

'זחכמים אומרים אחת זו ואחת זו משמשת כדרכה והולכת ומן השמים ירחמו משום שנאמר שמר פתאים ה" — פירוש, בדבר שהוא מנהג דרך ארץ ודרך הטבע הוא, אין לחוש חששות רחוקים ואין זה נידון כמכניס עצמו לסכנה אלא יכול לתלות ברחמי שמים. (עפ"י אחרונים. וע' קובץ שעורים אות קלו). וכתבו הרבה פוסקים שלא אסרו חכמים אלא בשלש נשים, מפני שעל פי רוב אינן מתעברות, ויש להן לתלות שמן השמים ירחמו, אבל אשה שנשקפת לה סכנה אם תתעבר ותוליד, וחשש הסכנה ברור — מותר. [לרש"י, בנתינת מוך קודם תשמיש. ולרבנו תם (עתוס' יבמות יב): — דוקא לאחר תשמיש]. ויש שפקפקו לאסור (ע' בשו"ת רעק"א עא. ואולם בסי' עב התיר לאחר תשמיש. וע' בספר אור לציון (יבמות) שצדד בדבר ולא הכריע).

ויש מן הפוסקים שהקלו לסמוך על שיטת רש"י (ועוד ראשונים), להניח מוך קודם תשמיש. (כן פסק מהרש"ל. וכן בשו"ת חמדת שלמה (מו). ובשו"ת תורת חסד (אה"ע מא-מד) ובשו"ת צמח צדק (פט). וכן התירו בשו"ת אמרי יוסף (ח"א קלא) ובשו"ת מהרש"ם (ח"א נח). וכן הורה בשו"ת אחיעזר (ח"א כג וח"ג כד, ה). וצדד לומר שאף רבנו תם לא אסר אלא בשלש נשים, אבל כשיש חשש סכנה ידוע, מודה רבנו תם שמותר אף קודם תשמיש. [ושם (בח"ג) התיר אף בהלבשת כיס על האיש, וכן הביא מהגר"א קלאצקי בספרו דבר אליהו, ואולם שאר הפוסקים האחרונים אינם מורים התר באופן זה. ע' שו"ת מהרש"ם ח"ג במפתחות לאה"ע רסה; דובב מישרים ח"א כ; אורח משפט — מילואים עמ' רנב. וע"ע אגרות משה ח"א סוס"י סג, ועוד]. וכן פסק חזון איש (אה"ע לו), להתיר שימת מוך קודם תשמיש במקום ספק סכנה. וכן העלה בשו"ת דובב מישרים (ח"א כ). וכן הורה באגרות משה אה"ע ח"א סג-סה. וע"ש בח"ד סז-עד כמה פרטים מעשיים, וכן בשו"ת שבט הלוי ח"ג קעז קעט).

ויש שאינם מתירים אלא לאחר תשמיש. (עפ"י שו"ת רעק"א עא-עב ע"ש ושו"ת חתם סופר קעב [כן נקטו בדבריהם כמה מהאחרונים. ואולם בחזו"א (לו) כתב שלא דן הגרעק"א במקום סכנה אלא ביולדת בצער]. וכן פסק הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ב פח [ופירש שם אף בדעת רש"י שאין התר קודם תשמיש], וכן פסק בשו"ת אבני נזר אה"ע פא. וכן חכך בדבר הגרא"ה קוק. ע' שו"ת עזרת כהן לד; אורח משפט — השמטות ומילואים עמ' רנה-רנב. ואולם בתשובות אחרות נטה להתיר (ע' עזרת כהן לה-לו) בנתינת מוך קודם תשמיש באשה שעברה ניתוח וכד' וסכנה לה להתעבר).

'וכי תימא דאי עברא כשהיא נערה ואולידה כשהיא נערה, ובשיתא ירחי מי קא ילדה והאמר שמואל אין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים... — לפי דברי הרמב"ם (אישות ב, ט ובמ"מ) נראה שקטנה יכולה להתעבר, ובשעה שיוולדת הרי הבנים מהוים סימני גדלות [כדברי רב ספרא (ביבמות יב) 'בנים הרי הם כסימנים']. והרי לפי זה אתה מוצא בגר בקבר ובן יורש, כגון שהתעברה בטרם מלאו לה י"ב שנים וילדה כשהיא נערה, ומתה. [ואכן הנמוקי-יוסף (ביבמות יב) הוכיח מסוגיתנו שבנים הרי הם

כסימנים כבר משעת העיבור, (וכשיטת התוס' ביבמות), ועל כן אי אתה מוצא בגר בקבר, שהרי כבר יצאה לבגרות לפני שילדה, כעבור ששה חדשים מתחילת העיבור] — יש לומר שששה חדשים תלויים רק בדין סימנים ולא בעצם הגדלות, ואף לדברי הרמב"ם הלידה שלבסוף משלמת דין 'סימנים' של העיבור, והוברר למפרע שהביאה סימנים משעת עיבור, ואמנם עצם דין גדלות אינו אלא משעת לידה, אבל כבר משעת העיבור חל דין סימנים להעשות גדולה בלידה. ומאחר שחשבו ששה חדשים תלוי רק בדין סימנים ולא בגדלות עצמה, ממילא כל שילדה בני קיימא הוברר למפרע שהותחלו הששה חדשים מזמן עיבורה וכבר שלמו בימי עיבורה, ובלידתה נעשית נערה ובוגרת כאחת. (עפ"י הגר"ח הלוי שם. ועפ"י בספר אבי עזרי).

— בקושי הקצות-החשן (רעו, א) מסוגיתנו על מה שכתב הרמב"ם (נחלות א, יג) שאפילו נפל שחי זמן מועט, בר ירושה הוא ונוחל ומנחיל, אם כן הלא אתה מוצא שנתעברה כשהיא נערה ונולד לחמשה חדשים וחי כמה ימים לאחר שנתבגרה אמו בקבר — ע' בנתיבות המשפט שם; אור שמח (הלכות נחלות שם); חדושי הגרנ"ט סי' קצג; מנחת שלמה ח"א פה (באריכות); אבי עזרי (תליתאה) — נחלות א, ח.

'שותה בעציצו' — עציץ הוא כלי (חרס) שאינו מיועד ולא ראוי לשתייה. והוא משל לזה שנאלץ לשתות מכלי שאינו ראוי לו, כלי שבחר הוא בעצמו להשתמש בו.

(ע"ב) 'כי ריבדא דכוסילתא...' — פירוש, אין הצער שוה פרוטה, ולכך אינו חייב. (עפ"י שיטה מקובצת. ובאילת השחר צדד שאינו חייב לשלם אף לצאת ידי שמים, שלא נתחדש מעיקרא חיוב תשלומי צער כשאינו שוה פרוטה).

'בשלמא מפותה כתיב אם מאן ימאן אביה... אלא אונס... אביה מנלן? אמר אביי: שלא יהא חוטא נשכר' — ואם תאמר גבי מפתה למה לי קרא, תיפוק ליה שלא יהא חוטא נשכר? ויש לומר הואיל והמפתה אם ישאנה פטור מקנס ואם לא ישאנה יתחייב, לא היה לנו לומר שימאן האב להפסידו גם האשה וגם הקנס, משא"כ האונס אין אנו מפסידים ממנו אלא האשה. (תוס' הרא"ש. ופירש תלמידו שמשום סברת 'אין חוטא נשכר' אין להפסידו שני דברים. וכתב שזו סברא רחוקה. ונראה כוונת הרא"ש (וכן מורים דברי תורא"ש בקדושין מו), שהואיל והמפתה כשנושאה אינו משלם קנס הרי שהקנס הוא משום שלא נשאה, ואם כן אפשר שאם הוא חפץ לשאתה אלא שהאב ממאן, אינו בדין שיתחייב קנס, [ואמנם זה פשוט שיכול האב למאן ליתנה לו, ואין צריך קרא] — לכך צריך לימוד מיוחד שגם במיאון האב או הבת, משלם קנס. אבל באונס אין צריך לימוד, שהרי הקנס אינו שייך לנישואין וחייבו לשלם בכל אופן, והנישואין עצמם הלא ודאי שיכול האב לעכב שלא יהא חוטא נשכר).

'מת' — יצא כסף קנסה בכתובתה. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: יש לה כתובה מנה. במאי קמיפלגי, רבנן סברי טעמא מאי תקינו רבנן כתובה כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, והא לא מצי מפיק לה' — לכאורה זהו טעם אחר ממה ששנו בברייתא עצמה — יצא כסף קנסה בכתובתה. ונראה שבין לרבי יוסי בין לרבנן מדאורייתא אין לה כתובה שנאמר כסף ישקל כמהר הבתולת — הרי שקנסה עומד במקום מוהר בתוליה. אלא שנחלקו בכתובה דרבנן, האם תקנו כאן כתובה אם לאו. ומובן לפי זה שאפילו היא עדיין בתולה, כגון שבא עליה שלא כדרכה, אין לה כתובה דאורייתא הראויה לבתולה. (עפ"י תוס' רא"ש. וע' גם בפני יהושע ובשערי שמועות כדרך זו. ובדרך קרובה כתב במשך-חכמה (משפטים כב, טו), שמהתורה אין חיוב כתובה אלא כשנושאה אשה מרצונו, שזוהי משמעות 'מוהר', אבל כשבית דין מחייבים אותו לישא פטור. ועל כן בנישואי המאנס אף אם היא בתולה אין לה כתובה מדין תורה.

א. מה שכתבו התוס' והרא"ש בביאה שלא כדרכה — זהו לשיטתם (להלן מ סע"א ובסנהדרין עג וביבמות נט) שיש חיוב קנס בביאה שלא כדרכה. ואולם דעת הרמב"ם (נערה א,ח) שפטור, וכן נראה מרש"י בסנהדרין שם. וער"ן.
 ב. הקנס והכתובה חלוקים בדינם; קנס משלם מעדית (כבב"ק ה) וכתובה בזיבורית. וכן בסכום התשלום — כתב הרמב"ן (גטין מה): שכתובה מאתים זוז בכסף מדינה ואונס ומפתה — כסף צורי).

דף מ

'אבל הכא אי אמרה דלא בעינא מי איתיה לעשה כלל' — רש"י פירש שמלמדים אותה לומר איני רוצה. והוסיף הרשב"א לפירוש זה שכופים אותה עד שאומרת איני רוצה. ועוד הביא הרשב"א פירוש אחר, וכן נקט הריטב"א ועוד, שאפילו אמרה רוצה אני אין העשה דוחה, כי עשה קל כזה שברשות אדם וביכולתו לבטלו, לא מצינו שיש בכחו לדחות לא־תעשה, שלא גילתה תורה אלא בכגון מילה בצרעת שאי אפשר לבטלו. [וכדוגמת מה שאמרו שעשה שאינו שוה בכל אינו דוחה].
 יש מי שנתן טעם אחר; הואיל ומצוה זו תלויה בדעתה וניתנת למחילה, הרי זה כענין ממון שיש כח ביד חכמים להפקיע השעבוד, כענין הפקר בית דין הפקר, וממילא בטלה המצוה. ואף כאן הפקיעו חכמים עשה זה במקום לא־תעשה. (עפ"י בית ישי קו. ובוה תירץ קושית הטורי-אבן והשער-המלך ועוד, ממה שאמרו שעשה של כבוד התורה דוחה לעשה ד'ועמדו שני האנשים — ואף על פי שגם שם ניתן העשה למחילה, מ"מ לא הפקיעו חכמים עשה דכבוד התורה, וכל שלא הפקיעו וגם החכם עצמו לא מחל, העשה עוד קיים ועומד. וע"ע מנחת חינוך מג,כו תקלה, ב; שו"ת פרי יצחק ח"א נב).
 מו"מ בדברי התוס' ישנים, הואיל ולגבה אין צורך בדחיה, הלכך אין לה לעבור בלאו משום קיום מצוה שלו — ע' בספר בית יעקב לעיל ט; מנחת חינוך תקנד, יג; קהלות יעקב ז; בית ישי צ הערה ד; אבני נזר חו"מ עט.

— על קושית התוס' מדוע צריכים לימוד מיוחד מולא תהיה לאשה שאינו רשאי לקיים את האשה האסורה לו, תיפוק ליה שאין עשה דוחה לא־תעשה, כתב בספר שערי ישר (א,כב) לתרץ בדרך זו:
 יש לומר שמצוה זו מתקיימת במעשה הלקיחה לבד, ואינה בכל ביאה וביאה. [ומה שהקשו ניתי עשה ונידחי לא־תעשה, והלא הם מוזהרים ב'לא־תעשה' בכל ביאה וביאה, ואז כבר אין 'עשה' שידחה — הכוונה שכיון שאמרה תורה שתהא לו לאשה כדרך אישות, שתהא ראויה לביאה, משום כך יש בהכרח לדחות את הלאו כדי לקיים המצוה, כי אם תהא אסורה אחר כך, שוב אי אפשר לקיים העשה, שהרי אין העשה מתקיים אלא אם לוקחה באופן שרשאי לקיימה אחר כך]. ולכן צריכים אנו לדרשה האמורה במשנה, כי גם לפי מה שמסיק הש"ס שאין העשה יכול לדחות ל"ת, היה מקום לומר שאעפ"י שאין הלאו נדחה, יש לו לקיים העשה בנישואין לבד ללא ביאה, שהרי אין בדבר כל איסור דאורייתא — ועל כך מלמדת המשנה שאין מצוה באופן זה, כי גדר המצוה שיקח אותה לאשה באופן שיהא אפשרי לדור עמה כדרך איש ואשה.

'יתומה שנתארסה ונתגרשה — רבי אלעזר אומר: האונס חייב והמפתה פטור. אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן: רבי אלעזר, בשיטת רבי עקיבא רבו אמרה, דאמר יש לה קנס וקנסה לעצמה... — ממשמעות הלשון 'המפתה פטור' למד הרא"ש (סי' ה) שפטור לגמרי, הן מקנס הן מבושת ופגם. ואף על פי שהכתוב שממנו למדו פטור לנתארסה ונתגרשה — אשר לא ארשה — בקנס מדבר, אף על פי כן, הוקשו שאר התשלומים לקנס, ולמי שזה ניתן זה ניתן. כך היא גם שיטת התוספות (לח: ד"ה יש; מ: ד"ה ואימא; מא: ד"ה נערה).

אך לרמב"ם (הל' נערה בתולה ב,טז. וכך גם כתב הר"ן במשנתנו) שיטה אחרת; הוא סובר שבושתה ופגמה